

1. De mannelijke kolonie van het Groot hoefblad in het vroege voorjaar: de bloeikolven komen aan het einde van de winter te voorschijn en bloeien volop in maart en april. Zij voorzien in de behoefte aan pollen en nectar op een moment, dat er nog weinig te vinden is. Als het weer meezit, vind je er vooral veel honingbijen, maar ook vroege hommels, vlinders en zweefvliegen op. In de zomer kan de kolonie, in de grotere tuin, bij voorkeur in een vochtig gedeelte, zeer decoratief zijn. Zodra de bloeistelen zijn verwelkt, leveren de bladeren van meer dan een halve meter doorsnee, op lange stelen, schaduw aan menig dier.

Groot hoefblad (*Petasites hybridus*)

door Hennie Oude Essink

De plant

Aan het eind van de winter, als de vorst uit de grond is verdwenen, boren zich de talloze bloeikegels van het Groot hoefblad een weg door de harde grond. Zij ontspruiten aan knolvormige verdikkingen op taaie meterslange wortelstokken, die voor uitgebreide kolonies van planten zorgen. De kolonies zijn in haar geheel ofwel vrouwelijk ofwel mannelijk; zij zijn de verre voorboden van de komende lente en als het een mannelijke kolonie betreft:

een van de eerste bloeiers die ruim nectar en pollen verschaft aan bestuivende insecten, die als eersten na de winter op zoek gaan naar voedsel. Vooral onze honingbijen zie je er in ruime mate op.

Het Groot hoefblad behoort tot de rijke familie van de composieten. Het is een overblijvend kruid, waarvan de elf voorkomende soorten sinds oeroude tijden tot de inheemse flora behoren van Europa en Zuidwest-Azië. Om haar bijzondere eigenschappen is er veelal sprake van aanplanting, waarna verwildering kan optreden. Zo kwam de plant ook in

Australië en Noord-Amerika terecht.

De grillige wortelstokken voelen zich het beste thuis in vochtige kleigrond. Je vindt de kolonies dan ook vooral op dijken, langs oevers van beken en waterpartijen en in vochtige weilanden; op pure zandgronden gedijen zij minder.

In een grote tuin met zo mogelijk een ruime vijver kan de plant bijzonder decoratief zijn (zie afb.1 en 4). Vermeerdering en verspreiding geschiedt vooral door stukken van de wortelstok, die in vochtige aarde snel aanslaan en voor een snelle en forse uitbreiding zorgen.

2 De mannelijk hoofdjes zitten in trosjes aan de bloeias; op ieder hoofdje staan een 20-tal buisbloemen ingeplant; de bloemen aan de buitenzijde gaan als eerste open.

3 Het mannelijke buisbloempje. De witte pluus is stuifmeel dat door de stijl naar buiten is geveegd.

4 Na de bloei verwelken in de mannelijke kolonie de bloeistelen en blijft er een decoratieve bladkolonie over.

Nog vóór het einde van de bloei komen, eerst opgerold als in een koker, daarna zich rondachtig spreidend (afb.6), de rabarberachtige bladeren tevoorschijn.

Haar stelen zijn een meter lang en de bladeren zelf 60 tot 90 cm. breed. Aanplant geschiedt vooral om de decoratieve waarde, om de geneeskundige toepassingen en door imkers om de hoge drachtwaarde van de mannelijke plant.

De mannelijke bloemtoorts

Op de bloeitoorts van de mannelijke plant staan 30 hoofdjes in trossen bijeen; bij het begin van de bloei is de bloeistengel eivormig gedrongen (zie de jong opkomende kolven op afb.1). De bovenste hoofdjes komen het eerst in bloei; tijdens de bloei strekt de bloeisteel zich en kunnen ook de lagere hoofdjes zich ontplooiën. De hoofdjes worden beschermd door een rand van schubachtige omhulselblaadjes. Op ieder hoofdje staan een 20-tal buisbloempjes ingeplant; de bloempjes van de buitenkring gaan als eerste open. De stengels en bloemomhulsels zijn roze tot licht purper gekleurd en geven de bloemen een donkerroze glans (afb.2).

Het buitenste omhulsel van het individuele bloempje (afb.3) wordt gevormd door de kroon, die eerst buisvormig is en dan met vijf driehoekige slippen zich klokvormig verwijdt. Onder in de kroon staan de vijf meeldraden. De helmknoppen zijn langwerpige en vergroeit tot een buis. Het rijpe pollen wordt aan de binnenzijde van deze buis afgezet. Als het pollen rijp is, komt vanuit het vruchtbeginsel de stijl door de buis heen naar boven. Aan het uiteinde van de stijl zit een krans van

veeghaartjes die het pollen uit de buis naar buiten vegen (het pluizig witte bolletje), zodat het gemakkelijk door bezoekers kan worden meegenomen.

Nectar bevindt zich aan de voet van de stijl en wordt door insecten met fijne tong tussen de beide buisjes door opgenomen. De voornaamste nectar- en pollenverzamelaars zijn vroege hommels, honingbijen, zweefvliegen en vlinders (wie geluk heeft treft de Gele Citroenvlinder aan). Dit alles veronderstelt, dat het fourageren niet wordt verstoord door maartse buien of een onwillige april.

De stijl van de mannelijke bloem is een pure veegstijl; zij mist de twee stempellobben die gebruikelijk zijn bij de buisbloemen van een composiet.

Veelal hebben de mannelijke hoofdjes toch ook een paar draaddunne, vrouwelijke bloempjes; deze leiden evenwel niet tot vruchtzetting omdat zij voortijdig verwelken. Door de vegetatieve vermeerdering van de plant middels lang uitgroeien de wortelstokken, ontstaan er hele kolonies van alleen mannelijk planten.

De bloemen leveren rijkelijk nectar en sneeuw witte pollen (afb.10) zeer vroeg in het seizoen. Geen wonder dus, dat de mannelijke plant veel werd aangeplant als nectar- en pollenbron voor het bijenhouden. Daardoor zijn de mannelijke kolonies ver in de meerderheid ten opzichte van de vrouwelijke, die voor bestuivers nauwelijks iets opleveren.

De vrouwelijke bloemtoorts

De vrouwelijke planten komen doorgaans iets later in bloei dan de mannelijke. Vrij snel na opkomst van de toorts

komt ook het blad tevoorschijn (afb.6). De bloeistengels groeien door tot hoge pluimen die niet verwelken (afb.9).

De hoofdjes staan doorgaans met een steel rechtstreeks op de groeistengel en worden beschermd door een paarsviolet omhulsel dat urnvormig om het hoofdje krult. De hoofdjes zijn kleiner en witter dan de mannelijke (afb.7).

De talrijke vrouwelijke buisbloempjes zijn wit, haar kroon is een zeer fijn buisje eindigend in vijf driehoekige slipjes, die je alleen met een vergrootglas te zien krijgt. Als een fijne draad komt de stijl door het kroonbuisje naar buiten en eindigt buiten het hoofdje in een tweelobbig stempel. Deze buisbloempjes leveren geen nectar en geen pollen!

Op het vrouwelijke hoofdje verschijnen in het centrum een aantal ogenschijnlijk mannelijke bloemen, de kroonbuisjes zijn breder en hebben een duidelijk vijfslippige top. Zij leveren geen pollen maar wel nectar. Deze bloemen dienen als insectenlokkers. De nectarproductie is evenwel zo gering, dat je er nauwelijks bijen op aantreft, tenzij er een mannelijke kolonie in de buurt staat waar zij óók op vliegen.

Kruisbestuiving kan alleen plaats hebben, als er ook een kolonie mannelijke bloemen in de buurt is. Vaak is dat niet het geval en zijn de kolonies op de zuiver vegetatieve vermeerdering aangewezen. Als er wel bevruchting plaats vindt, ontstaat op het hoofdje een vruchtpluis (pappus) van witte haartjes (afb.8), die als een kwast uit het hoofdje steekt. Hieruit ontwikkelt zich het zweefmechanisme waarmee de langwerpige zaadjes door de wind worden verspreid.

5 De witte pluizen op de mannelijke bloem is pollen, dat door de veegstijl naar buiten is geveegd. De bij raakt dusdanig bepoederd dat zij nauwelijks meer te herkennen is. Intussen zuigt zij de nectar op.

6 Vrouwelijke toorts verschijnen later dan de mannelijke; met de toorts komt ook het blad op. De hoofdjes staan afzonderlijk op de bloeisteel. De buisbloemen op de hoofdjes maken een witte indruk.

7 De vrouwelijke hoofdjes worden omringd door paarsviolette schubjes. De dunne stijlen van de bloempjes eindigen in tweelobbig stempels. Middenin staan een paar schijnbaar mannelijke bloempjes, die insecten lokken.

8 Als bevruchting heeft plaats gevonden, groeien op het hoofdje de langwerpige vruchtjes, voorzien van pluizig dunne haartjes: de latere parachuutjes. Na rijping blaast de wind ze ver uiteen.

9 Tijdens het rijpingsproces zijn de bloemstelen ver omhoog gekomen, zodat de wind volop vat krijgt op de vruchtpluizen.

10 De kleur van het pollen is wit; deze bij haast zich haar vruchtje af te leveren.

Naamgeving en gebruik

Linnaeus gebruikte in zijn *'Systema naturae'* Latijnse namen. In veel gevallen hadden de Romeinen deze namen uit het Grieks overgenomen, zo ook de naam voor het Groot hoefblad.

In de Griekse oudheid heette het Groot hoefblad: *Petasitis officinalis*. Als de god Hermes (afb. 11) op reis ging om namens de goden een boodschap naar de aarde over te brengen, droeg hij een breedgerande vilthoed. *'Petasos'* noemden de oude Grieken zo'n hoed met brede rand. Hij deed dienst als bescherming tegen de felle zon. Wie zo'n hoed niet bezat, nam vaak zijn toevlucht tot het blad van het Groot hoefblad. De Grieken noemden de plant derhalve *'Petasitis'*. Ook bij ons werd in kinderspelen het blad als hoed gebruikt en heette de plant ook wel: 'Grote hoed-plant'.

De toevoeging *officinalis* duidt erop, dat de plant voor medische doelen werd gebruikt om haar wondhelende en bloedzuiverende eigenschappen. Linnaeus' toevoeging *hybridus* berust op een misverstand: omdat hij zag dat de vrouwelijke bloempjes op de mannelijke bloeiwijzen onvruchtbaar waren, dacht hij met bastaarden van doen te hebben. Om de grote verschillen werden mannelijke en vrouwelijke planten als twee verschillende soorten opgevat. Oudemans noemt de plant terecht weer *Petasites officinalis*. Nog maakt de farmaceutische industrie ruim gebruik van de plant, onder andere wordt zij tegen migraine aangewend.

De plant heet ook 'Pestblad' (*'Pestwurz'* in het Duits), omdat de wortel tegen pestbuilen werd aangewend; waarschijnlijk echter is 'Pestblad' een verbastering van *Petasites*. 'Allemansverdriet' heet de plant

vanwege het moeilijk uit te roeien wortelstelsel.

Andere soorten

Er zijn ook andere soorten hoefblad, die in cultuur gebracht zijn: Wit hoefblad (*P. albus*) is kleiner en bloeit het vroegste van alle soorten. De hoofdjes zijn wit tot geelwit en geuren welriekend. De winterheliotroop (*P. fragrans*) is een echte winterbloeier. Zij bloeit van de Kerst tot in februari, de plant heeft een lichtlila bloem en ruikt naar vanille; vandaar de naam 'fragrans' (geurend). Tegelijk met de bloem komt ook het blad. Het Japans hoefblad (*P. japonicus*) is roomwit, met een lichtgroene zweem van het omhulsel; de ondersoort – *giganteus* – heeft een steel van twee meter en een bladdoorsnee van 1,5 meter. De soort werd in het arboretum Kalmthout uit Japan geïmporteerd. ●

11 De god Hermes met zijn 'Petasos' en zijn gevlugelde reisschoenen afgebeeld op een oude Griekse vaas

12, 13 Klein hoefblad (*Tussilago farfara*), genoemd naar het hoefvormige blad, dat evenals bij haar grote naamgenoot, pas verschijnt na de bloei. Weliswaar een composiet maar geen geslachtgenoot van het Groot hoefblad. Klein hoefblad is het vroegst bloeiende kruid in bermen, met blijvende wortelstok.

